

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Волкова М.В., кандидат економічних наук, доцент

Шевченко В.С., кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

У статті дається визначення соціального підприємництва, яке розглядається як найважливіший ресурс у підвищенні якості життя населення та фактор розвитку громадянського суспільства. Визначено, що ключем до успіху концепції соціального підприємництва в Україні є вироблення національної стратегії розвитку соціального підприємництва, яка дозволила б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін – підприємців, громадських організацій, донорських структур та держави. Потрібна чітка і скоординована робота тих, хто в цей процес вже залучений, а також фінансування окремих проєктів, які дозволять вирішувати проблему системно. Розглянуті теоретичні підходи до розуміння сутності соціального підприємництва та практичні аспекти даного феномену. Доведено, що в умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва є основою економічного та соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. Дана оцінка соціального підприємництва в умовах розвитку ринкової економіки України. Практична значущість наукової роботи полягає в актуалізації пошуку форм і методів використання соціального підприємництва у визначенні організаційних і технологічних перспектив поширення соціального підприємництва в Україні. Відзначено, що позитивні зрушення в економічному розвитку України – розвиток некомерційного сектора, розширення практики соціальної відповідальності в українському бізнесі, його схильність швидко переймати міжнародний досвід – є хорошими передумовами для розвитку соціального підприємництва. Це, в свою чергу, є серйозним кроком на шляху вирішення соціальних проблем України шляхом об'єднання ресурсів основних секторів суспільства.

Ключові слова: соціальне підприємництво, реформування, соціальні послуги, рівень життя населення

Постановка проблеми. Ринкова економіка базується на «трьох китах»: правовій системі, ринковій інфраструктурі і підприємстві. Як свідчить міжнародний досвід, важливою складовою конкурентоспроможності національної економіки є підприємництво.

В умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва є основою економічного та соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. З моменту здобуття Україною незалежності відбувалося становлення підприємництва.

Однак, порівняно з розвиненими країнами рівень підприємницької діяльності є недостатнім і потребує суттєвого поліпшення. Потенціал підприємництва не може реалізуватися повною мірою через несприятливі економічні і правові умови ведення підприємництва. Основною задачею при цьому є визначення основних проблем та шляхів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні соціальна спрямованість розвитку підприємництва стає ключовим чинником для більшості міст України, тому важливо, що науковці акцентують свої дослідження на особливостях процесів, пов'язаних з поліпшенням соціального потенціалу підприємств та економічного стану України загалом. Зокрема, в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: Берестової Л., Бобрової Є., Акімової І. [1-3], Плахової Є. [6], Фельдмана О. [9] та інших. Однак масштаби та рівень наукової розробки пріоритетів використання соціального підприємництва, пошук основних чинників, які гальмують соціальний розвиток та обґрунтування механізмів підвищення рівня життя населення України, залишаються недостатніми. При дослідженні даної проблематики, слід, перш за все, звернути увагу на чинники, що сприяють сталому розвитку країни в цілому, та великих міст зокрема.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Визначити нові тенденції соціального підприємництва, як фактору забезпечення сталого розвитку України. Дана мета передбачає вирішення наступних завдань: визначити основні проблеми соціального підприємництва в країні; розглянути сутність соціального підприємництва як діяльності держави й інших суспільних інститутів; з'ясувати

деякі поняття соціального підприємництва; показати роль соціального підприємництва у сталому розвитку країни.

Основні результати дослідження. До основних проблем, які сьогодні перешкоджають зміцненню економічної безпеки та структурних реформ у секторі підприємництва відносяться: наявність прямих і опосередкованих злочинних і кримінальних посягань.

Останнім часом все частіше обговорюється тема соціального підприємництва. Ключем до успіху концепції соціального підприємництва в Україні є вироблення національної стратегії розвитку соціального підприємництва, яка дозволила б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін – підприємців, громадських організацій, донорських структур та держави. Потрібна чітка і скоординована робота тих, хто в цей процес вже залучений, а також фінансування окремих проектів, які дозволять вирішувати проблему системно.

Соціальне підприємництво – це, насамперед, бізнес. Однак, на відміну від традиційного, створюється у тому числі для вирішення суспільних проблем. Недоліків у ринкової економіки українського зразка занадто багато. При всьому бажанні держава не може вирішити всі соціальні проблеми. Так само традиційне підприємництво нечасто зацікавлене в їх подоланні. До того ж і влада, і бізнес орієнтуються на масштаби мільйонів. Адже мільйони – це електорат, який забезпечить владне місце.

Тому соціальне підприємництво в Україні має зайняти вільну нішу в економіці і суспільстві. Воно хоча б частково вирішує проблеми малих груп. Зокрема, допомагає у подоланні соціальної ізоляваності, працевлаштовуючи людей з обмеженими фізичними і психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику і знаходить шляхи для реформування державних соціальних послуг, знижує навантаження на місцеві бюджети у вирішенні суспільних проблем.

Сучасний стан соціального підприємництва широко обговорюється як на теоретичному так і практичному рівні. Однак, методологічна, зокрема, понятійна невизначеність не сприяє отриманню достатньо чіткого реального стану соціального підприємництва. Про це свідчать небагато чисельні, а в Україні – поодинокі, соціологічні дослідження.

Аналіз теоретичних розробок, наукової літератури, періодичних видань та інших джерел свідчить про досить глибоке і різноманітне опрацювання питань діяльності малого підприємництва, але питання соціального підприємництва ще не розкриті. Пріоритет економічної думки з проблем підприємництва належать зарубіжним вченим, які зробили свій внесок у розробку теорії та концепції підприємництва.

Якісно нову сторінку в дослідженні сутності підприємництва внесли Б. Драйтон [3] і дослідники з Університету Наварри в Барселоні Дж. Мейр і В. Марті [4], які одними з перших почали вивчати теоретичні основи соціального підприємництва.

Практична значущість статті полягає в актуалізації пошуку форм і методів поширення соціального підприємництва у визначенні організаційних і технологічних перспектив поширення соціального підприємництва в Україні.

Термін «соціальне підприємництво» є складним. Воно не відноситься до підприємництва, яке займається наданням соціальних слуг, а є третім видом соціальних підприємств. Діяльність таких підприємств різноманітна. Підприємство може виробляти товари, надавати соціально значущі послуги, роботи, в тому числі для окремих категорій громадян. Здійснювати цю діяльність можуть як приватні особи, так і юридичні.

Незважаючи на високий науковий інтерес до явища «соціального підприємництва», на сьогоднішній день не існує єдиної думки щодо інтерпретації змісту цього феномена.

В даний час, Італія є найяскравішим представником серед країн, в яких розвинене соціальне підприємництво. В Європі, говорячи про соціальне підприємництво, посилаються на досвід Великобританії. Аналіз різних джерел показав, що в Європі і Азії існують різні суб'єкти соціального підприємництва. Вони мають різні форми організації і спрямованість, так, у Франції, в Іспанії, Чехії, Індії існують організації, фонди і асоціації, які ведуть соціальний бізнес. Сфера їх діяльності так само

різна. Це і виробництво товарів та надання послуг населенню, і установи виховного характеру, інтернет-портали з мікрокредитування, а так само установи, які допомагають населенню не забути народні ремесла і одночасно зменшують безробіття.

В даний час в Україні соціальне підприємництво як соціальна практика тільки починає розвиватися. Кількість реально діючих соціальних підприємств невелика, і часто вони навіть самі не сприймають себе в такій якості. Громадська підтримка та державні заходи поки відсутні. У тому, що соціальне підприємництво в Україні знаходиться в зародковому стані, немає нічого дивного. В СРСР соціальна сфера була монополізована державою і тому про те, щоб передати частину його функцій комусь ще, не могло бути й мови. Специфікою є той факт, що соціальне підприємництво не інституціоналізоване – в законодавстві такого поняття.

В Україні, можливі чотири підходи до розуміння практики соціального підприємництва [5]:

- соціальне підприємництво як спосіб соціальної підтримки певних груп населення;
- соціальне підприємництво як механізм сприяння економічному розвитку, підтримки підприємництва;
- соціальне підприємництво як альтернативний державному механізм вирішення соціальних проблем;
- соціальне підприємництво як соціально орієнтований бізнес.

Зараз здійснюються перші спроби відібрати організації – кандидати в соціальні підприємці. Аналіз цієї роботи показує, що успішні некомерційні організації та організації малого бізнесу дуже далекі від кращих зразків соціального підприємництва, яке зустрічається на Заході. Існують і природні бар'єри для цього, пов'язані з недоліком професіоналізму некомерційних організацій.

У малого бізнесу свої недоліки. Маючи соціальну мету в якості проекту, підприємства малого бізнесу легко розлучаються з нею заради прибуткової справи.

У ролі соціальних підприємців сьогодні виступають в основному некомерційні організації, які розвивають свою господарську діяльність. Тобто, саме цей сегмент може бути базою для формування і розвитку соціальних підприємств.

Ключовими характеристиками організацій, які вже займаються соціальним підприємництвом є:

- хороша репутація в місцевому співтоваристві, широке коло партнерів на місцевому рівні органів влади, бізнесу, ЗМІ;
- орієнтованість на найбільш актуальні для території соціальні проблеми;
- забезпеченість базовими технічними та адміністративними ресурсами;
- особливості керівників таких організацій: висока активність, володіння інноваційними технологіями, наявність досвіду роботи в бізнес-секторі;
- можливість займатися підприємницькою діяльністю повинна бути зафіксована в статутних документах [6].

Проте сьогодні існує ряд проблем, що виникають на шляху розвитку соціального підприємництва.

1. Нерозуміння природи соціального підприємництва з боку основних груп суспільства, в тому числі і органів податкового та законодавчого регулювання.

2. Труднощі законодавчого і адміністративного просування ідеї соціального підприємництва: від ухвалення законів на державному рівні до їх впровадження на рівні регіонів, місцевих громад проходить багато часу. А на місцях просто може не виявитися достатніх ресурсів для реалізації законодавчих актів.

3. Третя група проблем, пов'язана з протиріччями в психології соціального підприємництва.

Соціальні підприємці-початківці стикаються з проблемою поєднання соціальних цілей з довгостроковою і стійкою самокупністю.

4. Нарешті, остання група проблем – це проблема залучення фінансових коштів на першому етапі розвитку підприємництва, відсутність спеціальних кредитних і займових програм. Соціальному підприємству, як і будь-якому бізнесу, необхідні інвестиції.

В Європі і США ці інвестиції одержують у формі вкладу у соціальне підприємство під низький відсоток, без відсотка, на умовах повернення частини суми або у формі програмно-орієнтованих інвестицій з мінімальним поверненням. У США джерелом венчурного капіталу стали приватні благодійники, в тому числі і приватні фонди. У Європі, крім приватних коштів, доступні кредити і інвестиції в соціальне підприємництво надає держава [7].

Соціальне підприємництво в Україні в даний час не має особливого статусу, передбаченого законодавством. Політична нестабільність з одного боку негативно позначається на соціальному підприємстві, з іншого – несе позитивні тенденції, пов'язані зі збільшенням кількості організацій та підприємств, що надають допомогу біженцям, переселенцям.

У законодавстві України відсутні положення про соціальне підприємництво, хоча на розгляд у Комітет Верховної Ради з питань економічної політики відповідний законопроект представлений в 2013 році.

Згідно з документом соціальним підприємством прийнято називати те підприємство, де менше половини зайнятих працівників належать до соціально захищених груп населення і в тому ж обсязі їх послугами користувалися б представники соціально незахищених категорій громадян. Підприємства повинні інвестувати отриманий прибуток на реалізацію соціальних проектів [9].

Вперше соціальне підприємництво України отримало підтримку іноземних організацій у 2006 році. Експерти Американської «Мережі громадської дії в Україні» (UCAN) провели в країні низку тренінгів і надали гранти на створення соціальних підприємств організаціям, які перемогли в конкурсі бізнес-планів.

Починаючи з 2010 року, Українські громадські організації, Український фонд підтримки підприємництва і британські фахівці підписали меморандум про сприяння соціальному підприємству. В результаті співпраці на базі Асоціації «Соціально-економічні стратегії і партнерство» був організований Всеукраїнський ресурсний центр розвитку соціального підприємництва. У 2014 році Центр почав формуватися каталог соціальних підприємств України.

Труднощі, які виникли в Україні у сфері соціального підприємництва такі:

- головним джерелом доходів підприємств, які працюють у соціальній сфері, вважають гранти, що не співпадає з міжнародною практикою;
- безпечність підприємств, які не переживають за майбутнє компанії, створеної на чужі кошти;
- абсолютна відсутність підтримки з боку держави;
- соціальні підприємці не шукають підтримки громадськості і воліють працювати тільки «для себе»;
- надлишок законів у країні, які суперечать один одному.

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній момент проблемою для розвитку соціального підприємництва в Україні є відсутність відповідних законодавчих норм, що дозволяють створити нові соціальні підприємства.

Варто відзначити, що позитивні зрушення в економічному розвитку України – розвиток некомерційного сектора, розширення практики соціальної відповідальності в українському бізнесі, його схильність швидко переймати міжнародний досвід – є хорошими передумовами для розвитку соціального підприємництва. Це, в свою чергу, є серйозним кроком на шляху вирішення соціальних проблем України шляхом об'єднання ресурсів основних секторів суспільства.

Література

1. Берестова Л.И. Предпринимательство в социальной сфере / Л. И. Берестова. // Социология власти – 2006. – №2. – С. 73-83.
2. Боброва Е.Б. Социальная ответственность бизнеса / Е.Б. Боброва // Социология. – 2008. – №2. – С. 34-42.
3. Акімова І. Бути чи не бути бізнесмену відповідальним перед суспільством / І. Акімова, О. Осикіна // Дзеркало тижня. – 2006. – №9. – С. 115-126.
4. Drayton W. The citizen sector: Becoming as entrepreneurial and competitive as business. / W.Drayton // California Management Review – 2002. – №44(3). – P. 120-132.

5. Mair J. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. / J.Mair, I.Marty. // *Journal of World Business*. – 2006. – № 41. – P. 36-44.
6. Плахова Е.Н. Социальное предпринимательство, как фактор развития гражданского общества в Украине / Е.Н. Плахова // *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць*. – ДонДУ. Том X Серія «Соціологія». – Донецьк: ДонДУ, 2009. – С.55-62.
7. Drucker P.F. *Managing the non-profit organization: Principles and practices*. / P.F. Drucker. – New York: Harper Business. – 1990. – P. 215-220.
8. Hamilton R.T. The entrepreneur in theory and practice. / R.T. Hamilton, D.A. Harper. // *Journal of Economic Studies*. – 1994. – Vol. 21.– №6. – P. 3-18.
9. Фельдман А. Законопроект «О социальных предприятиях»// *Официальный сайт Верховной Рады Украины* (2013). – Режим доступа: <http://rada.gov.ua/>.
10. Johnson S. Social entrepreneurship literature review. *Social Entrepreneurs* / S.Johnson // *Network*, 2002. – Режим доступа : http://www.sen.org.au/resources/papers/1044853770_18331.html.

References

1. Berestova, L., (2006). Entrepreneurship in the social sector. *Sotsiologiya vlasti (Sociology of power)*, 2, 73-83 (in Rus).
2. Bobrova, E., (2008). The social responsibility of business. *Sotsiologiya (Sociology)*, 2, 34-42 (in Rus).
3. Akimova, I., Osikina, O., (2006). To be or not to be a businessman responsible to the society. *Dzerkalo tizhnya (The mirror of the week)*, 9, 115-126 (in Ukr).
4. Drayton W. (2002). The citizen sector: Becoming as entrepreneurial and competitive as business. *California Management Review*, 44(3),120-132.
5. Mair, J., Marty, I., (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 41, 36-44.
6. Plahova, E., (2009). Social entrepreneurship as a factor of civil society development in Ukraine. *Suchasni suspilni problemi u vimiri sotsiologiyi upravlinnya: Zbirnik naukovih prats (Contemporary social problems in the dimension of sociology of management: Collection of scientific papers)*, 2, 55-62 (in Rus).
7. Drucker, P.,(1990).*Managing the non-profit organization: Principles and practices*.New York: Harper Business, 215-220.
8. Hamilton, R., Harper, D.,(1994) The entrepreneur in theory and practice. *Journal of Economic Studies*, 6, 3-18.
9. Feidman, A. (2013). The draft law “On social enterprises”. *Ofitsialnyiyy sayt Verhovnoy Radyi Ukrainyi (The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine)*. Retrieved from<http://rada.gov.ua/> (in Ukr).
10. Johnson, S., (2002). Social entrepreneurship literature review. *Social Entrepreneurs*. Retrieved from http://www.sen.org.au/resources/papers/1044853770_18331.html.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2016.